

ТЕМА 5. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

План

1. Поняття, ознаки і значення об'єктивної сторони.
2. Діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу: поняття та ознаки. Дія та бездіяльність.
3. Суспільно небезпечні наслідки: поняття, види та значення.
4. Причинний зв'язок між діянням та суспільно небезпечними наслідками.
5. Інші факультативні ознаки об'єктивної сторони.

1. *Об'єктивна сторона складу КП* – це зовнішня сторона КП, що характеризується суспільно-небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно-небезпечним наслідком, причинним зв'язком між дією та наслідком, місцем, часом, обстановкою, способом та засобами вчинення КП.

Ознаки об'єктивної сторони поділяються на дві групи: обов'язкові та факультативні.

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності.

До факультативних ознак належать суспільно-небезпечний наслідок, причинний зв'язок між діянням та наслідком, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення КП.

Але якщо факультативні ознаки прямо вказані в диспозиції кримінально-правової норми, то вони набувають значення обов'язкових.

Об'єктивна сторона є елементом складу КП і тому є підставою кримінальної відповідальності.

Об'єктивна сторона є одним з показників ступеня суспільної небезпеки кримінального протиправного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Тому об'єктивна сторона враховується при криміналізації діянь.

Завдяки об'єктивній стороні можна відмежовувати одне КП від іншого.

2. Суспільно небезпечне діяння є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Діяння – це суспільно-небезпечний, протиправний, конкретний, усвідомлений та вольовий акт поведінки людини.

Кримінальне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) є завжди свідоме та вольове, тому вчинення його неосудною особою виключає кримінальну відповідальність.

Діяння виражається у формі дії або бездіяльності.

Переважає більшість КП вчинюється дією.

Дія – це активна (рух тіла), свідома, суспільно-небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта.

За структурою дії поділяються на:

– *Проста (одиночна) дія* – це така дія, яка містить у собі одиничні (елементарні) акти поведінки людини (наприклад, завдання удару).

– *Складна дія* – це така дія, яка характеризується ускладненою структурою, що складається з кількох актів поведінки, кожний з яких може бути визнаний як самостійна дія (наприклад, носіння, зберігання, придбання вогнепальної зброї).

За характером дії поділяються на:

– *Фізичні (енергетичні) дії* – це дії, які полягають у застосуванні мускульної, фізичної сили для вчинення кримінального протиправного посягання і завжди спрямовані на зміну зовнішньої, фізичної сфери предметів матеріального світу.

– *Інформаційні дії* – це дії, які полягають у передаванні інформації іншим особам і завжди виражаються у словесній (вербальній) формі, а також у яких-небудь інших діях, що несуть інформацію: смислових жестах (конклюдентні дії), виразних рухах (міміка) (наприклад., розголошення державної таємниці).

– *Комбіновані дії* – це поєднання інформаційних і фізичних дій (наприклад., збирання, передання відомостей, що становлять державну таємницю).

Бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, що полягає у не вчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в конкретних умовах.

Наприклад, шляхом бездіяльності вчинюються: ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці», ст. 164 КК України «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст. 335 КК України «Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу» та багато ін.

Обов'язок діяти певним чином може впливати з:

а) закону чи підзаконного акта (наприклад, обов'язок нести військову службу);

б) родинних відносин (наприклад, обов'язок батьків утримувати неповнолітніх дітей);

в) професійних або службових функцій (наприклад, обов'язок лікаря надавати медичну допомогу);

г) з договору (наприклад, порушення обов'язків щодо охорони майна);

д) із попередньої поведінки особи, якщо вона своїми діями створює небезпеку для іншої особи і тому зобов'язана надати їй допомогу.

Свідоме невиконання цих обов'язків за наявності реальної можливості їх виконати тягне за собою кримінальну відповідальність за відповідними статтями КК України.

Ряд КП може вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності (ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» – ухилення від проведення або неналежне проведення заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення, ст. 367 КК

України «Службова недбалість» – невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків).

Особа не несе кримінальної відповідальності, якщо вона вимушена діяти під впливом непереборного фізичного примусу, психічного примусу, непереборної сили.

Непереборна сила – це дія стихійних сил природи, механізмів, людей, звірів та інших надзвичайних факторів (*наприклад, техногенна катастрофа*), через які особа позбавлена реальної можливості виконати покладений на неї обов'язок.

Непереборний фізичний примус – це такий протиправний фізичний вплив однієї людини на іншу (*насильство* – застосування фізичної сили, заподіяння ударів, побоїв, тілесних ушкоджень тощо), що цілком пригнічує волю особи, яка зазнала насильства, внаслідок чого вона була позбавлена можливості вибрати бажаний варіант поведінки і вчинила в результаті такі рухи, якими було заподіяно шкоду іншій особі, або не вчинила тих дій, які вона була вчинити в даній ситуації.

Психічний примус, тобто вплив на свідомість людини з метою змусити її вчинити КП за допомогою погроз (вбивством, зґвалтуванням, заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням майна, погрози-шантажу тощо), та фізичний примус, внаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями (*переборний фізичний примус*), виключають кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, лише якщо особа, яка зазнала такого впливу, перебувала у стані крайньої необхідності (ч. 2 ст. 40 КК України).

3. Суспільно-небезпечні наслідки відносяться до факультативних ознак об'єктивної сторони складу КП.

Суспільно-небезпечні наслідки – це шкода, яка заподіюється кримінальним протиправним діянням суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, або реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Шкода може бути: матеріального і нематеріального характеру.

До *матеріальних наслідків* відноситься шкода: особистого (фізичного) характеру, майнова та моральна.

До *нематеріальних наслідків* відноситься шкода: політичного, організаційного та соціального характерів.

Залежно від виду безпосереднього об'єкта, якому заподіюється КП шкода, наслідки поділяються на: *основні* (це такі наслідки, які характеризують шкоду, що заподіюється основному безпосередньому об'єкту КП) і *додаткові* (це такі наслідки, що заподіюється додатковому безпосередньому об'єкту кримінального протиправного посягання).

А додаткові – на: *додатково обов'язкові* (це такі наслідки, які мають місце завжди, у всіх випадках при вчиненні певного КП) (при розбої – майнові + особисті) та *додатково факультативні* (це такі наслідки, що можуть мати місце,

але їх може й не бути при вчиненні певного КП) (при хуліганстві – соціальні + майнові).

Залежно від того, обов'язковими чи необов'язковими ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки, всі КП поділяються на КП з матеріальним складом та КП з формальним складом.

КП з формальним складом – це КП, в яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі КП вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій. (ч. 1 ст. 201 КК України «Контрабанда»).

КП з матеріальним складом – це КП, в яких суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. КП вважається закінченим з моменту настання наслідків, вказаних у диспозиції статті КК України (ч. 3 ст. 185 КК України «Крадіжка» – крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому).

У КК України суспільно небезпечні наслідки як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу конкретного КП позначаються по-різному:

1) зустрічаються диспозиції норм КК України, в яких суспільно небезпечно діяння та його наслідок описуються одним і тим же поняттям. Так, у ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» і ст. 196 КК України «Необережне знищення або пошкодження майна» йдеться про знищення або пошкодження майна; вбивство з об'єктивної сторони – це згідно з ч. 1 ст. 115 КК України протиправне заподіяння смерті іншій людині;

2) іноді у тексті КК України для позначення суспільно небезпечних наслідків використовується термінологія, яка вживається у техніці, медицині, інших сферах життєдіяльності людини. Так, у ч. 2 ст. 134 КК України «Незаконне проведення абортів або стерилізації» фігурує такий наслідок незаконного проведення абортів, як безплідність, а в ч. 1 ст. 277 КК України «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів» – такий наслідок пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів як аварія поїзда або судна. Ознаки тілесних ушкоджень, названі у ст.ст. 121-125, 128 КК України, знаходять детальну конкретизацію у затверджених МОЗ Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень;

3) не рідкістю є використання оціночних понять (у ч. 5 ст. 152 КК України «Згвалтування» вказується на тяжкі наслідки згвалтування, а в ч. 3 ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизованих товарів» – на отруєння людей), які наповнюються конкретним змістом у порядку доктринального і судового тлумачення кримінально-правової норми. Іноколи труднощі встановлення оціночних ознак, які позначають суспільно небезпечні наслідки, спонукають законодавця здійснювати їх тлумачення. Так, у примітці до ст. 248 КК України «Незаконне полювання» роз'яснюється, що слід розуміти під істотною шкодою як ознакою об'єктивної сторони незаконного полювання;

4) своєрідним суспільно небезпечним наслідком є підстави вважати саму по собі реальну можливість настання тяжких наслідків (створило небезпеку), яка передбачена у деяких нормах чинного КК України як ознака закінченого складу КП (зокрема, ст.ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель», 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин», 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», 272-277 КК України «КП проти безпеки виробництва»). Йдеться про так звані делікти поставлення у небезпеку («делікти створення небезпеки»), які спричиняють об'єкту кримінально-правової охорони принаймні організаційну шкоду.

4. Теорія кримінального права розглядає причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком з позиції філософії. Тому, *причинний зв'язок* – це зв'язок, який об'єктивно існує між діянням (причиною) і суспільно-небезпечним наслідком (наслідком), коли діяння породжує настання суспільно-небезпечного наслідку.

Ознаки причинного зв'язку:

- це об'єктивно існуючий зв'язок між причиною (діянням) і наслідком;
- причина (діяння) повинно передувати наслідку;
- причина (діяння) повинна зумовлювати наслідок;
- діяння перебуває в причинному зв'язку з наслідком, якщо воно з неминучістю спричиняє настання цього наслідку.

Розрізняють необхідний причинний зв'язок та випадковий, причинний зв'язок при безпосередньому заподіянні (прямий причинний зв'язок) та опосередкований необхідний причинний зв'язок.

Необхідний причинний зв'язок – це такий причинний зв'язок, який відбиває закономірності розвитку об'єктивного світу, коли причина сама у собі містить реальну можливість настання певного наслідку (ст. 115 КК України «Умисне вбивство»).

При *випадковому причинному зв'язку* наслідки не породжуються закономірним розвитком діяння людини. Наслідок є результатом випадкового збігу обставин, він не є результатом внутрішнього розвитку діяння, а викликається іншими причинами й обставинами (ст. 119 КК України «Вбивство з необережності»).

При *опосередкованому причинному зв'язку* суб'єкт заподіює суспільно-небезпечне діяння, застосовуючи різні механізми, використовуючи тварин або поведінку інших осіб.

5. До інших факультативних ознак об'єктивної сторони належать: місце, час, знаряддя, спосіб, засоби й обстановка вчинення КП. Ці ознаки стають обов'язковими, коли вони прямо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК України або впливають з неї.

Місце вчинення КП – це певна територія, на якій вчинюється КП та настають суспільно-небезпечні наслідки (ст. 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби» – військова частина або місце служби).

Час вчинення КП – певний проміжок часу, протягом якого скоюється КП (ст. 117 КК України «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» – під час пологів або відразу після пологів).

Спосіб вчинення КП – це сукупність прийомів і методів, що використовуються при вчиненні КП (ст. 190 КК України «Шахрайство» – обман чи зловживання довірою).

Знаряддя і засоби вчинення КП – це речі матеріального світу, за допомогою яких полегшується вчинення КП.

Засоби вчинення КП – це предмети матеріального світу, які полегшують чи прискорюють вчинення КП, або є необхідними для його вчинення (ст. 353 КК України «Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи» – використання форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу).

Знаряддя вчинення КП – це предмети, за допомогою яких виконується об'єктивна сторона складу КП (ст. 296 КК України «Хуліганство» – вогнепальна або холодна зброя чи інший предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень).

Обстановка вчинення КП – це об'єктивні умови, в яких вчиняється КП (ст. 402 КК України «Непокора» – в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці).

Питання до самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення».
2. Назвіть та охарактеризуйте форми діяння.
3. Що є суспільно-небезпечними наслідками кримінального правопорушення?
4. Розкрийте сутність причинного зв'язку між діянням і наслідками.
5. Назвіть факультативні ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.
6. Які обов'язкові та факультативні ознаки характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення?
7. Визначте відмінність знаряддя та засобів вчинення кримінального правопорушення.
8. Яке значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення?
9. Назвіть та охарактеризуйте способи вчинення кримінального правопорушення.

10. Яке значення має встановлення факультативних ознак об'єктивної сторони складу для кваліфікації, розкриття та розслідування кримінального правопорушення?